

Ірина Еткіна

ГОЛОДОМОР ТА РЕПРЕСІЇ В РАЙОНІ ДІЯЛЬНОСТІ СРІБНЯНСЬКОГО ПОЛІТВІДДІЛУ МТС

DOI: 10.58407/litopis.240613

© І. Еткіна, 2024. CC BY 4.0

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2066-4045>

Метою статті є розгляд трагедії Голодомору-геноциду та репресій українського народу в 1933–1934 рр. на матеріалах Срібнянського політвідділу МТС. Для цієї студії використано **методологічний підхід** «локальної історії», а також загальнонауковий **метод** індукції. Ця методологія дозволяє на основі великої кількості архівних джерел робити висновки як про явище Голодомору та пов'язані з ним репресії в цілому, так і визначати регіональні особливості. **Наукова новизна** розвідки полягає в тому, що проблема політвідділів МТС на матеріалах Чернігівщини не досліджена, на теренах України також не знайшла системного вивчення, незважаючи на велику увагу до тематики Голодомору в цілому.

Опрацьовані матеріали дозволили дійти таких **висновків**. Доведено, що Голодомор-геноцид тривав у районі діяльності Срібнянського політвідділу МТС і в 1933, і продовжувався у 1934 рр., що підтверджується як документацією радянських органів влади, які визнавали наявність голодуючих родин та пухлих селян, так і масовими зверненнями селян до політвідділу МТС у сподіванні отримати продовольчу допомогу, бо родини вже втратили частину своїх членів від голодної смерті. У цій місцевості вартість трудодня в найбільшому колгоспі складала 200 г. При цьому держава вивозила з найбільш багатих колгоспів понаднормовий хліб у рахунок натуроплати МТС, через що в районі поширилися «антимашинні та антиМТСівські настрої».

Заяви окремих селян засвідчують їхню повну безправність перед державною машиною – місцевими органами влади. У селян-одноосібників усуспільнювали худобу, так званих куркулів виганяли з власних будинків разом з малими дітьми, у колгоспах не видавали хліба, заробленого на трудодні важкою працею. Побиття, незаконні штрафи, незаписані трудодні були масовими явищами.

Ключові слова: голодомор, Срібнянський політвідділ МТС, репресії, «куркулі», колгосп, трудодень.

Тематика Голодомору-геноциду в Україні сьогодні як ніколи актуальна, оскільки сучасна війна продовжує захист українського суспільства від того ж самого ворога – ворога із протилежною системою цінностей. На нашу думку, особливої уваги заслуговує методологічний підхід «локальної історії», який наповнює тематику впізнаваними географічними назвами та прізвищами, місцевими особливостями, що робить її більш цінною для суспільства.

Роль політвідділів МТС в організації Голодомору-геноциду українського села та наявна історіографічна база цієї тематики вже була нами розглянута в попередній студії¹. Вичерпну характеристику наявної історичної літератури по Чернігівщині з тематики Голодомору-геноциду подано в доробку чернігівських дослідників Демченко Т.П. та Гороха М.В.² Місцеві краєзнавці уклали збірник спогадів жителів Срібнянського р-ну про голод 1932–1933 рр.³ Мартиролог та окремі документи вміщені в проєкті «Національна книга пам'яті жертв голодомору» по Чернігівській області⁴. Окремі дані про Голодомор 1932–1933 рр. подано у книзі «Моя Срібнянщина»⁵.

У розпал Голодомору Й. Сталін вирішив створити політичний орган із чіткими владними функціями, не пов'язаний із місцевою партійно-радянською владою, що мав би окремий канал зв'язку із Москвою. Також у його розпорядженні мала бути каральна складова. Найбільш придатною основою для цього була визнана система машинно-тракторних

¹ Еткіна І. Політвідділи МТС – Кремлівська окупаційна адміністрація 1933–1934 рр. на півдні Чернігівщини. *Сіверянський літопис*. 2023. № 5. С. 25–33.

² Демченко Т., Горох М. Колективізація та Голодомор 1932–1933 рр. на Чернігівщині: забуттю і прощенню не підлягає. Чернігів: ПАТ «ПВК “Десна”», 2017. 100 с.

³ Спогади, довжиною у вічність. (Спогади жителів Срібнянського району про голод 1932–1933 рр.). *Срібнянська центральна районна бібліотека*. Срібне, 2008. 96 с.

⁴ Національна книга пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 рр. в Україні. Чернігівська область / Редкол.: В.М. Хоменко (голова) та ін. Чернігів: Деснянська правда, 2008. 1060 с

⁵ Моя Срібнянщина. *Срібнянська центральна бібліотека*. Київ, 2010. 127 с.

станцій (МТС), створених у 1929 р.⁶ Саме тому політвідділи МТС мали повну інформацію щодо всіх процесів, що відбувалися в районі їх діяльності у 1933–1934 рр. Інша справа, що радянська влада намагалася «вичистити» ці архівні фонди від усіляких згадок про знищення голодом українського села, але вдалося це лише частково.

Так, про голодомор свідчать дані про вартість трудовня в цьому краї. Щодо цього начальник політвідділу Срібнянської МТС Патяк звітує начальникові політуправління наркомзему СРСР Криницькому: «1933 господарський рік закінчили, але великими досягненнями похвалитися не могли, бо з 26 колгоспів, що обслуговувала МТС, 12 не могли довести вартість трудовня до 2 кг, середня вартість по району становила лише 1 кг 702 г»⁷. Мовою цифр це означало, що голод був у розпалі, оскільки заробити один трудовдень було досить важко, до того ж у кожній родині були діти та непрацездатні, які трудовнів не заробляли. Були 4 колгоспи, що мали більше 4 кг на трудовдень. Але в с. Грицівка після хлібоздачі та натуроплати на трудовдень припало всього 367 г (яка точність!), а в с. Іванківцях – 200 г. Патяк переконував, що таке становище виправляється, і просив повернути в район 1670 центнерів лишків хліба, які з району вивезли понад норму у фонд натуроплати МТС. Більше всього лишків вивезли з колгоспів з найгіршими показниками⁸, тобто тих, що голодували.

На 1934 р. селяни продовжували голодувати, про що повідомляв голова колгоспу с. Олексинці Андріяненко начальнику політвідділу Патяку: частина колгоспників залишилася зовсім без хліба, живуть лише на спільному харчуванні, що складалося з 150–200 г ячного та вівсяного борошна. Хтось «не давав проходу» керівництву, хоч знали, що в колгоспі запасів немає, хтось пішов шукати іншої роботи, дехто звертався до сусідніх радгоспів Талалаївського р-ну, але там людей вистачало, тому повернулися додому, унаслідок чого частина колгоспників – з підпуханням. Голова колгоспу просив поради⁹.

У лютому 1934 р. пораду просив і секретар осередку КП(б)У с. Дейманівка Денисенко, надіславши список колгоспників та одноосібників, що голодують та пухнуть. Політичний стан колгоспу автор листа оцінював як гарний, оскільки наряди виконувалися й на роботу колгоспники ходили без нагадування. Але частина колгоспників була в дуже тяжкому стані: в основному старі або з тих родин, де мало працездатних. Денисенко особисто виявив 13 господарств, що жили без хліба та інших сільськогосподарських продуктів, серед них були пухлі. Але в документі наведено 12 господарств колгоспників: «Безбах Хвидоря та 2 дітей, Яковенко Олександра та 4 дітей, Сорока Хтодось та 2 дітей, Дашкевич Васил та 4 дітей, Шевченко Сохва та 2 дітей, Підлісний Яким та 3 дітей, Ланко Марина та 1 дитина, Гребіник Домаха та 1 дитина, Оверченко Васил Ст. та 3 душі, Супрун Петро Кор. та 3 душі, Білоус Хваня Ант. та 2 дітей, Оверченко Маруся Олек.» і 6 господарств одноосібників: «Мусюра Іван Лазор. та 3 дітей, Павліченко Пилип та 5 дітей, Білоус Юхим Павл та 5 дітей, Ляшко Уляна Омел та 1 дитина, Підлісний Михайло та 4 дітей, Масло Ликеря»¹⁰.

Інший голова колгоспу повідомляє, що в 1934 р. у нього залишилося жита, пшона, квасолі та олії та 1 місяць для спільного харчування та для ясел, допомагати окремим колгоспникам не було чим, автор заяви теж потребував «товариської поради» від начальника політвідділу Срібнянської МТС¹¹.

Під час збиральної кампанії 1934 р. керівники колгоспів району намагалися позбутися обслуговування МТС і зібрати врожай вручну, щоб не платити натуроплату МТС. Начальник політвідділу Патяк називав це «антимашинними та антиМТСівськими настроями» і доповідав про такі в Москву. Так, наприклад, колгосп с. Грицівки на чолі з головою Коваленком планував усі озимі збирати вручну, не використовуючи своїх лобогрійок та жниварок МТС. У колгоспі с. Поділ голова колгоспу Вада, комуніст, заявив, що йому машини МТС не потрібні, він сам упорається зі збиранням урожаю, хоча в цьому колгоспі треба було зібрати з 722 га лише озимих культур. Такі ж настрої були висловлені в селах Сокиринці та Гурбинці. Патяк наполіг на використанні техніки задля «швидкого збирання врожаю». У колгоспах сіл Горобіївка, Дігтярі, Дейманівка керівники колгоспів затягували збирання врожаю, очікуючи повного визрівання всього хліба. Патяк називав такі настрої «зеленими» і боявся, що частина зрілого хліба висиплеться¹².

⁶ Подкур Р. Діяльність політвідділів МТС під час Голодомору 1932–1933 рр. Інститут дослідження Голодомору. URL: <https://holodomorinstitute.org.ua/diyalnist-politviddiliv-mts-pid-chas-golodomoru-1932-1933-ri-roman-podkur/>.

⁷ Державний архів Чернігівської області (далі – ДАЧО). Ф. П-990. Оп. 1. Спр. 26. Арк. 14.

⁸ Там само. Арк. 14.

⁹ Там само. Спр. 25. Арк. 13–13 зв.

¹⁰ Там само. Спр. 25. Арк. 38, 39 зв.

¹¹ Там само. Спр. 28. Арк. 568.

¹² Там само. Спр. 26. Арк. 41–42.

Настрій серед колгоспників Патяк оцінював як бадьорий. Хоча в окремих селах (Васівці, Сокиринці, Поділ) через «складне продовольче становище» були ідеї спочатку намотити хліба собі. «Станція їсти не хоче, станція може зачекати, а нас уже ноги не носять», – заявила колгоспниця с. Сокиринці колгоспу «Перемога». Було багато випадків зрізання колосків, але вони «не залишалися без відповідного реагування». Патяк обіцяв своїм московським керівникам, що, «незважаючи на поганеньке становище з продовольством, порядок хлібоздачі порушений не буде». Він тиснув скоріше збирати та молотити хліб, і лише після цього видавати аванси колгоспникам¹³. Керівників колгоспів, де до хлібоздачі роздали аванс селянам, піддавали репресіям. Так, районна газета «Штурм» роздрукувала у 2 тис. примірників наказ політвідділу Срібнянської МТС про покарання керівників колгоспу ім. Маркітана с. Савинці за передчасне авансування колгоспників зерном. Парторг Малюга та голова колгоспу Галич з позиції політвідділу допустили «антидержавний, антипартійний вчинок, порушили першу заповідь більшовицького колгоспу – виконання хлібоздачі держави», натомість роздали колгоспникам 20 центнерів хліба з нового обмолоту в липні 1934 р. Свій вчинок вони пояснили тим, що роздали не колгоспний хліб, а позичений у сільраді та в кооперації. За спробу порятунку селянства, яке голодувало, парторга Малюгу знято з посади, справу на нього та Галича передано до комісії по чистці партії¹⁴.

Важливим документом є висновки перевірки політичним сектором МТС Чернігівського обласного земельного управління роботи політвідділу Срібнянської МТС у липні 1934 р. Начальник політсектора Кудрявцев зробив чимало зауважень керівникові політвідділу Патяку, зокрема про недостатню охорону врожаю. Так, у колгоспах ім. Шевченка, ім. Сталіна, «Заповіт Леніна», «Нове життя», «Червоний вартовий» не зроблено вишки для охорони врожаю. Вище керівництво не відчувало з боку політичного відділу «достатньої боротьби за охорону та збирання врожаю». Було доручено для охорони хліба підібрати найбільш надійних колгоспників, комсомольців і піонерів, побудувати вишки, організувати об'їзд полів. Систематично проводити перевірку охорони врожаю через управління колгоспів і бригадирів. Колгоспи «Червоний хлібороб» і «Нове життя» виявилися засміченими «куркулями». У колгоспі «Нове життя» «куркуль» Іваненко, який повернувся з висилки, живе в колгоспному домі, а в колгоспі немає бригадної хати. У колгоспі ім. Шевченка був хліб 38 ц, а колгоспниця Приходько пухла з трьома дітьми, і правління колгоспу на чолі з головою Коваленком, замість допомоги їй, вело таку «політику», щоб вона померла як ледар. У колгоспі «Червоний хлібороб» був хліб (близько 150 ц), але голодували колгоспники, натомість парторг Даниленко та голова колгоспу Петренко, замість видачі допомоги колгоспникам, обмінювали хліб на мішки. У колгоспі «Заповіт Леніна» колгоспнику-ледарю Бобошко дали 2 поросят, він їх продав і на роботу не виходив. Відтак, вище керівництво покладало відповідальність за стан сільського господарства та голод селянства на місцеве керівництво колгоспів, хоча винувата передусім була політика сталінського керівництва країни¹⁵.

У січні 1934 р. Варвинський районний комітет КП(б)У, Варвинський та Срібнянський політвідділи МТС видали постанову «Про стан допомоги колгоспним та одноосібним господарствам, що в тяжкому харчовому стані», принаймні визнавши такий стан. Усю відповідальність за «труднощі по окремих колгоспах» переклали на місцеві партосередки, парторгів, управи колгоспів та сільрад, які «не пожвавили роботи колгоспних кас і замість поліпшення – припускають подальше погіршення харчового стану окремих колгоспників та одноосібників»¹⁶. Серед таких колгоспів названі села Поділ та Сокиринці. Місцеві органи влади були звинувачені в тому, що не придбали взуття колгоспникам, які без нього не можуть працювати. Крім того, вони не організували легких робіт на допомогу колгоспникам-вдовам, старикам, напівпрацевдатним. Було ухвалено: директорів Сокиринського технікуму набрати колгоспників на постійну та поденну роботу з колгоспів Сокиринської сільради, завідувачеві радлісгоспу тов. Бовтуну в 3-денний термін організувати із сільрад: Іванківці, Варва, Антонівка, Озеряни, Савинці, Срібне, Поділ набір колгоспників і одноосібників на лісорозробки – 300 осіб. «Зобов'язати директорів радгоспів очистити радгоспи від куркульських контрреволюційних елементів і замість них набрати на роботу колгоспників та одноосібників, що потребують допомоги, надати їм допомогу відповідно виконання ними виробничих завдань з роботи в колгоспі»¹⁷. Також вирішено «попередити секретарів партосередків, партгруп, парторгів, голів колгоспів та голів сільрад, що вони

¹³ ДАЧО. Ф. П-990. Оп. 1. Спр. 26. Арк. 43.

¹⁴ Там само. Спр. 5. Арк. 35–35 зв.

¹⁵ Там само. Спр. 8. Арк. 385–390.

¹⁶ Там само. Спр. 18. Арк. 5.

¹⁷ Там само.

несуть сувору партійно-радянську відповідальність за всі випадки опухання від недоїдання і не надану допомогу тому, хто потребує. Зобов'язати їх політично чуло ставитися до всіх фактів скрутного стану колгоспників та одноосібників, щодавно інформувати райпартком та політвідділи про вжиті заходи й наслідки – 1, 9, 19, 29 щомісяця»¹⁸. Отже, у 1934 р. «зверху» приходили рознарядки рятувати пухлих та голодних селян (окрім, звичайно, «куркульського контрреволюційного елементу») за рахунок місцевих ресурсів, оскільки максимально можливу кількість хліба врожаю 1933 р. із села було вивезено.

Окремим видом документів фондів політвідділів МТС є заяви селян. Вони дають важливий матеріал про механізми колективізації, розкуркулення та репресій на місцях.

Так, до Срібнянського політвідділу МТС надійшла заява від колгоспника Заїки Василя Федоровича із колгоспу «Червоний хлібороб» с. Горобіївки. Нерідко такі заяви починалися з опису соціального стану родини до революції 1917 р., оскільки саме за цим критерієм більшовицька влада намагалася вкотре відшукати на селі «куркулів». Тому Василь Заїка вказує, що його батько мав до революції 16 га землі різних угідь: рілля, сіножаті на болоті, ліс та садибна. Окрім хліборобства, інших засобів господарювання родина не мала. Сім'я складалася з 9 душ, де Василь був найменшою дитиною (із семи). Батько іноді наймав робітника на сезон. На початку революції він залишив родині 8 га, а решту землі віддав громаді. До 1924 р. в садібі залишилися лише батько, мати та Василь, оскільки 4 сестри вийшли заміж, брат пішов до Червоної армії, де й загинув, середній брат навчався, а потім учителював. Мати скоро померла. Василь одружився і в 1929 р. разом із іншими бідняками та середняками вступив у артіль. Працювали добре, мали гарні врожаї, велику кількість збіжжя розподілили поміж членами артілі. За два роки праці в артілі він відремонтував свою хату, яка до того вже зовсім повалилася. Батькові теж подобалася праця в артілі: у віці близько 60 років він майже кожен день працював у полі, навіть від релігії відмовився і в 1930 р. віддав ікони спалити.

Під час масової колективізації 1931 р. батька та Василя як колишніх заможних мали виключити з колгоспу, сільрада забрала корову й свиню. Коли поставили питання про виключення його з колгоспу на зборах батрацько-бідняцької групи, то тут майже всі були проти постанови президії сільради, уповноважений від райпарткому довідався, що брат Василя учителює – сказав, що «згідно статуту не маєм права виключати». І так він залишився працювати в колгоспі: ні корови, ні свині не повернули. Працював «і вдень і вночі», бо сім'я вся була непрацездатна: батько та дружина захворіли, родина вже мала трьох малих дітей.

У 1933 р. (батько вже вмер) Василя Заїку разом з іншими знову виключають з колгоспу на підставі того, що він після першого виключення не подав заяви про вступ до колгоспу. Коли подав заяву до президії райвиконкому, надійшло розпорядження не зачіпати його до розбору справи; але сільрада продала хату, усе майно та дещо братове, що було залишено в хаті: рушницю, таз, рукомийник тощо. Це було в березні 1933 р.

Наприкінці квітня його знову прийняли до колгоспу, але ні хати, нічого не повернули. З того часу вже рік автор заяви з родиною ходив з хати в хату по сусідах: пожив в одному місці – діти не помирилися – треба шукати іншу квартиру. Платити за житло не було чим, і це головна причина того, що він вже був у п'ятій хаті. У 1934 р. знову подав заяву до президії райвиконкому, звідки запропонували сільраді повернути Василю хату, але її вже купив колгоспник, і сільрада відмовлялася, шукаючи неправдивих даних. Новий господар гнав родину Василя Заїки зі своєї хати, і він, не вважаючи себе куркулем, звертався до політвідділу МТС в останній надії¹⁹. Отже, ані добровільна відмова від власної землі під час революції, ані служба брата в Червоній армії, ані добровільний вступ до артілі ще до початку суцільної колективізації на селі не врятували родину від розкуркулення. Радянська влада відверто мстилася більш заможній, а отже більш хазяйновитій частині українського села.

Одноосібник с. Сокиринці Тимченко Гаврило Петрович звертався до начальника політвідділу Срібнянської МТС Патяка з проханням повернути незаконно забраних у травні 1933 р. до колгоспу двох коней та збрую, оскільки він до колгоспу не вступав і залишався в одноосібному секторі. Худобу забрали тодішній член управи Машевський Семен Макарович та замісник бригадира Харченко Василь Семенович, при цьому нанесли побої дружині. Гаврилу Петровичу пропонували гроші за худобу, але він сподівався повернути хоча б одного коня в господарство²⁰.

Так само повернути свого коня з упряжжю просила Ганна Григорівна Кислякова, у якої батько та мати вмерли у 1933 р. з голоду, і вона залишилася з восьмилітньою сест-

¹⁸ ДАЧО. Ф. П-990. Оп. 1. Спр. 18. Арк. 5–5 зв.

¹⁹ Там само. Спр. 28. Арк. 375–376.

²⁰ Там само. Арк. 20.

рою. Голова колгоспу та голова сільради с. Побочіївка продали її комору за борги і ще забрали коня з возом, упряжжю і санями. Коли вона намагалася з'ясувати причину цього, їй пояснили, що воно належить сестрі-сироті, хоча Ганна Григорівна сестру від себе не відпускала²¹.

У січні 1934 р. до політвідділу Срібнянської МТС поступило звернення виконувача обов'язки воєнкома частини 2669 з м. Зінов'євськ (сучасний Кропивницький) із вимогою надати матеріальну допомогу родині строковика Кравченка (із с. Срібне колгоспу «Червона зірка»), яка потерпає від голоду, про що моторист написав уже декілька рапортів своєму військовому керівництву²².

Також до начальника політвідділу Срібнянської МТС звертався студент Сокиринського сільськогосподарського технікуму, житель с. Калюжинці Вакулєнко Антон у зв'язку з тим, що на час канікул його не годували в студентській їдальні, а вдома зовсім не було хліба, оскільки з чотирьох членів родини працювала в колгоспі лише його сестра. Хлопець не забув указати на соціальний стан – «бідняк», в артілі він з 1929 р. Тож просив виділити кілограм 15 будь-якого борошна²³.

Заяву до Срібнянського політвідділу МТС подала Завгородня Марина Трохимівна зі скаргою на колгосп, що незаконно позбавив її права на хліб, зібраний у 1933 р. із засіяної нею, але усупільненої колгоспом площі землі. Марина Трохимівна скаржилася, що бригадир Завгородній Ямель Семенович по злобі сказав на управі колгоспу, що вона сама забрала хліб з півдесятини, і управа не видала жодного грама хліба, хоча в позивачки були три свідки, готові підтвердити, що все жито було звезене в колгосп. Марина Завгородня прохала розглянути її справу швидше, бо «скоро прийдеться здихати, сімейство таке: 5 душ, 1 красноармієць і 3 душі нетрудоспособні»²⁴.

У відчаї, з останньою надією врятуватися від голодної смерті написала заяву 17-літня колгоспниця с. Гриціївки Прихидько Надія Іванівна, на руках якої була хвора мати та двоє малих дітей. Вона прохала про продовольчу допомогу, бо в 1933 р. вже вмерли від голоду батько й три брати, а жінки та діти залишилися голодними і пухлими, тому не змогли заробити хліба в колгоспі. Надія скаржилася, що жила в чужій хаті, свого нічого не мала²⁵.

Члени Гриціївської сільськогосподарської артілі ім. Шевченка Макаренко Грицько Андрійович, Макаренко Дмитро Андрійович та Тимченко Грицько Васильович скаржилися політвідділу Срібнянської МТС на бригадира Ранського Андрія Марковича за незаконно накладені штрафи та побиття²⁶.

З листування між політвідділом та управою колгоспу «Свій труд» с. Дейманівка дізнаємося, що взимку 1933 р. з голоду померла родина Бобири Івана Матвійовича. Управа колгоспу вважала винною в смерті батьків їхню доньку Косенко Марину, яка буцімто «розбазарювала» хліб, який батько та брат заробили «в достатній кількості». Управа колгоспу вважала Марину Косенко ледаркою, що заробила мало трудовнів, а майно її батьків було сільрадою продане на сплату боргів державі²⁷.

Групою КСМ Клименко Михайло та бригадир міліції сприяння Хонда Андрій з Підлозівського колгоспу «Червоний степ» Калюженської сільради доносили політвідділу про недоліки роботи колгоспу та зловживання голови управи Фурси Миколи. У 1933 р. колгоспний кінь помер від хвороби сибірки, що встановив лікар, і зазначив, щоб труп зарили. Натомість голова колгоспу шкіру з коня зняв і м'ясо продавав колгоспникам. Трудодні голова колгоспу записував, кому хотів, а на кого розсердився – не записував. Змушував жінок з малими хворими дітьми виходити працювати в колгосп і залишати дитину саму вдома, інакше – штрафував. Штрафував кращих колгоспників-ударників у 1933 р., таких, як Явтухова Віра²⁸.

На 1934 р. політвідділи МТС продовжували з'ясовувати питання, за чію владу воювали селяни під час буремних 1917–1921 рр. Тому на ім'я начальника політвідділу приходили відверті анонімні доноси. Один з них – на працівника їдальні при МТС Якименка Івана Софроновича, громадянина с. Дейманівки. Якименка звинувачували в наявності заможного господарства у його батька та в тому, що «рвався з шкіри», щоб під час Першої світової війни заслужити звання офіцера, таким чином захищав «царя батюшку». Під час «денікінщини» нібито пішов служити до білих та катував селян у Малодівицькому та Турівському районах. Коли партизани с. Дейманівки повстали проти Денікіна, прийшов полк

²¹ ДАЧО. Ф. П-990. Оп. 1. Спр. 28. Арк. 228–228 зв.

²² Там само. Арк. 136.

²³ Там само. Арк. 34–34 зв.

²⁴ Там само. Арк. 233–233 зв.

²⁵ Там само. Арк. 234–235.

²⁶ Там само. Арк. 472.

²⁷ Там само. Арк. 269–269 зв.

²⁸ Там само. Арк. 384–387.

білих і пограбував село, забравши в батька Івана 2 коней. Але пізніше все майно та худобу було повернуто за службу Якименка Івана. Автор анонімки далі вказував, що Якименко Іван відступив разом з білими й працював на Черкащині дяком та керівником хору, згодом повернувся до батька в село, де вступив до колгоспу. Автор упевнений, що людина з таким минулим не може працювати в радянських установах, тим більше, що він позбавлений виборчих прав за Конституцією і радить політвідділу не втрачати революційної пильності. Донос закінчується фразами: «Це не “анонімка”, а дійсність перевірте. Підпис не подаю»²⁹.

Отже, опрацьовані джерела переконливо доводять, що Голодомор-геноцид тривав у районі діяльності політвідділу Срібнянської МТС у 1933 р., коли середня вартість трудодня по району складала 1 кг 702 г, але були села, які мали на трудодень по 200–400 г зерна, у цей же час із сіл, що голодували, вивезли «лишки» хліба понад визначену норму натуроплати МТС. Після цього керівники колгоспів готові були вручну збирати врожай 1934 р., аби тільки не віддавати весь хліб державним установам – МТС. Але політвідділ МТС такого не допустив, його співробітники стежили, щоб задіяти всю техніку, здати державі всі норми, і лише після цього надати голодному селянству аванси. Якщо місцеві керівники порушували ці «заповіді», то потрапляли під репресії.

Голод продовжувався у 1934 р., що підтверджується як документацією радянських органів влади, які визнавали наявність родин, що голодували, та пухлих селян, так і масовими зверненнями селян до політвідділу МТС у сподіванні отримати продовольчу допомогу, бо родини вже втратили частину своїх членів від голодної смерті. Заяви окремих селян засвідчують їхню повну безправність перед державною машиною у вигляді місцевих органів влади. У селян-одноосібників усупільнювали худобу, так званих куркулів виганяли з власних будинків разом з малими дітьми, у колгоспах не видавали важкою працею заробленого на трудодні хліба. Побиття, незаконні штрафи, незаписані трудодні були масовими явищами. Радянська влада заохочувала доноси як на місцевих керівників, так і на «куркульський елемент», який у 1917–1921 рр. воював не на боці більшовиків.

У 1934 р. «зверху» приходили рознарядки рятувати колгоспників та одноосібників, крім «куркульського елементу», усю вину за голод і пухлість селян покладали на місцеві органи влади. Однак саме за розпорядженнями верхівки більшовицької партії та Сталіна з українського села вивозили весь хліб, та й «негативну селекцію» членів цих органів влади систематично проводила ця ж комуністична партія.

References:

Demchenko, T., Horokh, M. (2017). Kolektyvizatsiia ta Holodomor 1932–1933 rr. na Chernihivshchyni: zabuttiu i proshchenniu ne pidliahaie [Collectivisation and the Holodomor of 1932–1933 in Chernihivshchyna: unforgivable and unforgivable]. Chernihiv, Ukraine.

Etkina, I. (2023). Politviddil MTS – Kremlivska okupatsiina administratsiia 1933–1934 rr. na pivdni Chernihivshchyni [Political departments of the MTS – the Kremlin occupation administration of 1933–1934 in the South of Chernihivshchyna]. *Siverianskyi litopys – Siverian chronicle*, 5, P. 25–33.

Homenko, V. (Ed.). (2008). Natsionalna knyha pamiaty zhertv Holodomoru 1932–1933 rr. v Ukraini [National book of memory of the victims of the Holodomor of 1932–1933 in Ukraine]. Chernihiv, Ukraine.

Еткіна Ірина Ігорівна – кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин Національного університету «Чернігівський колегіум» ім. Т. Шевченка (вул. Гетьмана Полуботка, 53, м. Чернігів, 14013, Україна).

Etkina Iryna – candidate of historical sciences, docent of the department of world history and international relations, T. Shevchenko National university «Chernihiv collegium» (53 Hetmana Polubotka St., Chernihiv, 14013, Ukraine).

E-mail: etkina@ukr.net

HOLODOMOR AND REPRESSIONS IN THE AREA OF ACTIVITIES OF THE SRIBNYANSKE POLITICAL DEPARTMENT OF MTS

The purpose of the article is to consider the tragedy of the Holodomor-genocide and the repression of the Ukrainian people in 1932–1934 based on materials of the Sribnyanske political department of the MTS. For this study, the methodological approach of «local history» was used, as well as the general scientific method of induction. This methodology allows drawing conclusions on the basis of a large number of archival sources both about the phenomenon of the Holodomor and related repressions in general, as well as determining regional features. The scientific novelty of the research is that the problem of the MTS political departments has not been studied on the basis of Chernihivshchyna materials, and has not been systematically studied in Ukraine, despite the great attention to the Holodomor in general.

²⁹ ДАЧО. Ф. П-990. Оп. 1. Спр. 25. Арк. 87–88.

The processed materials made it possible to come to **the following conclusions**. It has been proven that the Holodomor-genocide continued in the area of activity of the Sribnyanske political department of the MTS in 1933, and continued in 1934, which is confirmed both by the documentation of the Soviet authorities, which recognized the presence of starving families and dimpled peasants, and by mass appeals of peasants to the political department of the MTS in hoping to receive food aid, because families have already lost part of their members to starvation. In this area, the cost of a day's work in the poorest collective farm was 200 gr. At the same time, the state exported overtime bread from the poorest collective farms at the expense of the MTS in-kind payment, due to which «anti-machine and anti-MTS sentiments» spread in the area.

The statements of individual villagers testify to their complete powerlessness before the state machine in the form of local authorities. Livestock was communalized among individual peasants, so-called kurkuls were expelled from their homes along with small children, and in collective farms they did not give out bread earned by hard work. Beatings, illegal fines, unrecorded working days were mass phenomena.

Key words: holodomor, Sribnyanske political department of MTS, repressions, «kurkuls», collective farm, working day.

Дата подання: 19 липня 2024 р.

Дата затвердження до друку: 11 листопада 2024 р.

Цитування за ДСТУ 8302:2015

Еткіна, І. Голодомор та репресії в районі діяльності Срібнянського політвідділу МТС. *Сіверянський літопис*. 2024. № 6. С. 144–150. DOI: 10.58407/litopis.240613.

Цитування за стандартом APA

Etkina, I. (2024). Holodomor ta represii v raioni diialnosti Sribnianskoho pidviddil MTS [Holodomor and repressions in the area of activities of the Sribnyanske political department of MTS]. *Siverianskyi litopys – Siverian chronicle*, 6, P. 144–150. DOI: 10.58407/litopis.240613.

